

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті в руслі історичної регіоналістики розглядаються геополітичні, економічні, соціокультурні, етно-конфесійні аспекти подій Другої світової війни на матеріалах України.

Ключові слова: Друга світова війна, регіони України, геополітика, окупаційна адміністрація, «новий порядок», суспільно-політичні процеси.

В статье в русле исторической регионалистики рассматриваются геополитические, экономические, социокультурные, этно-конфессиональные аспекты событий Второй мировой войны основанные на материалах Украины.

Ключевые слова: Вторая мировая война, регионы Украины, геополитика, оккупационная администрация, «новый порядок», общественно-политические процессы.

In the mainstream of historical regionalistics the geopolitical, economic, socio-cultural, ethno-confessional aspects of the events of the Second World War based on the materials of Ukraine are considered.

Key words: the Second World War, regions of Ukraine, geopolitics, occupational administration, the «new order», socio-political processes.

1. Практично всі великі збройні конфлікти, а надто світові – це війни за території чи контроль над ними. У випадку з Другою світовою війною йдеться про претензії окремих держав на більші чи менші територіальні прирощення та переділ сфер впливу, що склалися після Першої світової війни.

Найбільшу активність при цьому виявили керівники тих країн, які прагнули реваншу за поразку у війні 1914–1918 р. й насамперед – Німеччини.

Попри те, що історія протистояння між великими європейськими «гравцями» налічувала кілька століть, всі вони прагнули вирішити свої проблеми за рахунок інших держав і, перш за все, Радянського Союзу. Західні демократії намагалися зіштовхнути Німеччину з СРСР, аби убезпечити себе від можливих зазіхань з боку III Райху. А менш потужні союзники Берліна сподівалися й собі прихопити з того великого геополітичного «пирога», який мав ділити Гітлер.

Про те, що нацисти системно готували експансію на східному векторі своєї зовнішньої політики, свідчить той факт, що вже наприкінці 20-х – на початку 30-х років з'являється кілька праць діячів НСДАП, в яких ідеї Ф. Ратцеля про «життєвий простір» для німців набули обрисів політичної інтерпретації з метою практичного вжитку. А. Розенберг у книгах «Майбутній шлях німецької зовнішньої політики» (1927 р.) та «Міф ХХ століття» розвивав думку про методи боротьби

проти Росії шляхом її розчленування і знищення. При цьому децентралізацію країни передбачалося здійснити за допомогою інспірування та підтримки національно-визвольних рухів, у тому числі й українського.

Сам фюрер ще в «Майн кампф» обстоював необхідність виходу на східні простори Європи як головного засобу порятунку німецького народу від економічних труднощів і криз. У виступі німецького міністра з питань економіки, сільського господарства і продовольства А. Гугенберга на одній з міжнародних конференцій відверто прозвучала зацікавленість Німеччини у «раціональному використанні» потенціалу України.

Про серйозність намірів німецьких лідерів свідчить створення при зовнішньополітичному управлінні НСДАП східного відділення на чолі з фахівцем з «українського питання» Г. Лейббрантом.

Надалі оволодіння «східними просторами» стали для А. Гітлера ідеєю-фікс. Так, під час виступу в Нюрнберзі (вересень 1936 р.) він зазначав: «Якби ми мали в нашому розпорядженні незлічені сировинні багатства Уралу, ліси Сибіру, і якби безкрайні родючі рівнини України були в межах Німеччини, ми мали б усе»³⁹.

Вже після початку «походу на Схід» (13 жовтня 1941 р.) він ставив риторичні питання й сам відповідав на них: «Де ще існує регіон, в якому б виплавляли залізо вищої якості, ніж українське залізо? Де можна знайти більше нікелю, вугілля, марганцю, молібдену? Україна має такі запаси марганцю, що навіть Америка йде туди за постачанням. І, крім того, ще стільки можливостей. Олія, створення плантацій...»⁴⁰.

Та навіть абсолютно переконані у своєму праві і здатності вирішувати долі цілих країн і народів нацистські вожді мали враховувати деякі тогочасні реалії. Однією з обставин, що ускладнювала гітлерівцям реалізацію їх намірів, стало те, що окремі регіони України входили до складу інших держав. Українські землі у складі Союзу РСР, представлені УРСР (451,8 тис. км²) населяли 32 млн. 568 тис. чол. з них 26 млн. чол., або 80 % становили українці. У складі Польщі в анклавних, заселених переважно українськими, ця меншина налічувала 6,5 млн. чол. (64 % населення). В Румунії мешкало 875 тис. українців (63 % населення у місцях їхнього компактного проживання). До складу Чехословаччини входило 14,9 тис. км² українських етнічних земель, на яких проживало 560 тис. українців (73 %)⁴¹.

Про те, як у Берліні ставилися до планів керівництва кожної з перелічених держав, яскраво свідчать події, що передували початку Другої світової війни.

³⁹ Цит. за: Коваль В. Гітлерівська концепція завоювання життєвого простору та Україна. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxx/rl3.htm>

⁴⁰ Косик Володимир Україні і Німеччина у Другій світовій війні. – Львів, 1993. – С. 532–535.

⁴¹ Кубійович В., Жуковський А. Україна. – Мюнхен, 1978. – С. 3; Енциклопедія Українознав-

У результаті Мюнхенської змови перестала існувати Чехословаччина. Німеччина зробила вигляд, що дистанціюється від того, у який спосіб буде вирішуватися питання про Підкарпатську Русь (Карпатську Україну), що одержала автономний статус восени 1938 р. Гітлер жодним чином не відреагував на проведення виборів до першого Сейму Карпатської України, що відбулося 12 лютого 1939 року.

Як у західних столицях, так і в Москві позицію німецького уряду трактували в руслі підготовки Німеччиною в цьому регіоні плацдарму для оволодіння Радянською Україною з перспективою перетворення її на буферну державу під німецьким впливом. Під час переговорів прем'єр-міністра Великобританії Н. Чемберлена зі своїм французьким колегою Е. Даладье 24 листопада 1938 р. висловлювалися припущення, що «у німецького уряду може існувати думка про те, щоб почати розчленування Росії шляхом підтримки агітації за незалежну Україну»⁴².

Загалом же політика, а слідом за ними історики й політологи вказували на схильність Гітлера і Сталіна вирішувати геополітичні проблеми шляхом торгу і поступок за рахунок окремих регіонів і народів. Г. Костюк з цього приводу писав: «Слід думати, що це була приємна несподіванка для Сталіна. Він збагнув, що в цьому питанні (йдеться про долю народів Східної Європи) з Гітлером можна домовлятися. Для Гітлера, як і для Сталіна, доля малих народів була лише дрібною монетою в міжнародних комбінаціях»⁴³.

Німеччина за зовні демонстративним нейтралітетом приховувала підтримку анексіоністських кроків Угорщини, що вдалась до збройного нападу на Карпатську Україну. Прем'єр-міністр уряду Карпатської України звернувся до посла Франції в Берліні телеграмою, в якій домагався втручання французького уряду в дії Будапешта. У документі, зокрема, вказувалося, що Німеччина визнала право народів на самовизначення, коли йшлося про Словаччину, «але відмовляє у тому ж самому праві карпато-українцям»⁴⁴.

У своєму стилі на інсинуації довкола Карпатської України як острівця суверенної державності, до якої незабаром «приєднаються» підрадянські українські землі, відреагували у Москві. Порівнюючи їх з «Мосською і Слоном», більшовицьке керівництво з сарказмом відкидало будь-які варіанти розвитку подій, наслідком яких могло б стати набуття Україною незалежності.

Підготовка Сталіним і Гітлером договорів, у рамках яких мали реалізуватись їхні геостратегічні плани, найбільш яскраво демонструє ставлення обох дик-

ства. – Мюнхен. – Т. 1., 1949. – С. 164–165.

⁴² Documents on British Foreign Policy 1919–1939. Third Series. – Vol. 3. – P. 306–307.

⁴³ Костюк Г. Сталінізм в Україні (Генеза й наслідки). – К., 1995. – С. 3801.

⁴⁴ Косик Володимир. Назв. праця. – С. 481.

таторів до окремих регіонів та їхнього населення як до розмінної монети у великій грі. Гучно розрекламоване «возз'єднання» Західної України з Великою Україною насправді було нічим іншим, як частиною поділу Європи на сфери впливу. Радянська шойно приєднаних територій – Волині й Східної Галичини переконують у тому, що Кремль не збирався враховувати регіональну специфіку й сподівався апробованими засобами швидко інтегрувати й «переварити» ці специфічні регіони уніфікувавши їх у політичному й соціально-економічній сферах. Те саме трапилося з Північною Буковиною «поверненою» від Румунії.

Та найголовнішим доказом того, що «соборизація» України по-Сталінськи стала прикриттям його амбіційних геополітичних планів, слід вважати спосіб, у який вирішувалась проблема повоєнних кордонів. Радянський лідер, який цілком володів ситуацією, залишив у складі Польщі етнічні українські землі – Холмщину, Лемківщину, Надсяння.

2. Регіональний вимір війни особливо рельєфно виявився в окупаційній політиці агресорів.

16 липня 1941 р. у Ставці Верховного головнокомандування відбулась нарада А. Гітлера з керівниками III Райху, НСДАП та вищими чинами Збройних сил – А. Розенбергом, В. Кейтелем, Г. Герингом, Г. Ламмерсом, М. Борманом та іншими. Під час цієї зустрічі обговорювалися принципи адміністративно-територіального поділу захоплених територій то організації управління на них. Було визнано недоцільним створення єдиної системи окупаційної адміністрації. У своїй промові фюрер розмірковував над тим, як «вправно розрізати велетенський пиріг з тим, щоб ми: по-перше, ним оволоділи; по-друге, ним керували; по-третє, його експлуатували»⁴⁵.

Розчленування України відбулося без урахування регіональної політичної, економічної, соціо-культурної, етно-конфесійної специфіки, історичних традицій тощо. Так, землі між Дністром та Південним Бугом Гітлер пообіцяв Румунії за участь у східній компанії, хоча вирішення їх остаточної долі відкладалося до завершення війни. Крим оголошувався «територією Райху», а найбільшою адміністративно-територіальною одиницею став райхскомісаріат «Україна» на чолі з Е. Кохом. До складу останнього увійшли 6 генеральних округів: «Волинь» (територія колишніх Волинської, Ровенської, Кам'янець-Подільської областей та південні райони Брестської і Пінської областей Білорусії, «Житомир» (Житомирська, північні райони Вінницької, південні райони Польської області БРСР); «Київ» (Київська і Полтавська області); «Миколаїв» (Миколаївська без західних районів та Кіровоградська області); «Дніпропетровськ» (Дніпропетровська і частина Запорізької області); «Таврія» (лівобережні райони Запорізької та Мико-

⁴⁵ Україні в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів у 4 т. / Упор. В. Косик. – Т. 1. – Львів, 1997. – С. 177.

лаївської області). Те, що адміністративним центром РКУ став не Київ, а Ровно, мало зайвий раз підкреслити зневажливе ставлення займанців до історичних традицій та ідеї державності України, про яку в Берліні й чути не бажали.

П'ять північних та східних областей УРСР, що не увійшли до складу РКУ, залишились під контролем військових комендатур Вермахту й утворили умовну «військову зону управління».

У серпні 1941 р. Дрогобицька, Львівська, Станіславська і Тернопільська (без північних районів) області утворили дистрикт «Галичина», який гітлерівці, попри активні протести місцевої громадськості, передали до складу генерального губернаторства.

Одержавши карт-бланш на управління південно-західним регіонам України, Бухарест сформував три губернаторства: «Бессарабію» (6 повітів Молдавської РСР, Ізмаїльська область УРСР); «Буковину» (кілька районів Чернівецької та північні райони МССР) і «Трансністрію» (лівобережні райони МССР, Одеська, південна частина Вінницької і західна – Миколаївської областей). На відміну від двох перших «Трансністрія» до складу Румунії не входила. Її статус визначала румунсько-німецька угода від 30 серпня 1941 р. про передачу Бухаресту мандата на тимчасове управління й економічну експлуатацію цих земель⁴⁶. Закарпаття залишалося під владою угорських властей.

Незважаючи на відмінності в організації влади в кожному з вказаних адміністративних утворень, спільним для всіх залишалися політика терору, геноциду, економічного і соціального гніту, ігнорування будь-яких демократичних грав і свобод місцевого населення. І, хоча в сучасній літературі можна знайти аргументи на користь, того що, для прикладу, в РКУ окупаційний режим був брутальнішим, ніж в інших регіонах, насправді всі основні атрибути нацистського «нового порядку» простежувалися у кожному адміністративно-територіальному утворенні.

3. Окупанти беззастережно пов'язували нові форми соціального життя. Виключаючи, за визначення, можливість діяльності будь-яких політичних партій, вони все ж залишали незначний простір для функціонування громадських об'єднань. При цьому йшлося про повну відмову від ідеологічного й політичного компонентів, які б вступали в суперечність з нацистською ідеологічною доктриною.

Саме в організації громадського життя в роки окупації доволі відчутно виявилися регіональні відмінності. У населення радянської України внаслідок більшовицької уніфікації всього суспільного життя, тотального нав'язування комуністичної ідеології поступово атрофувалися навички суспільної самодіяльності. Натомість для української спільноти у міжвоєнній Польщі та інших країнах

соціальна самоорганізація стала одним з вирішальних інструментів не тільки національної самоідентифікації, а й засобів соціально-економічної конкуренції та політичної консолідації з метою протидії політиці асиміляції та розчинення українства в автохтонному етнічному масиві країни проживання. У зв'язку з цим не тільки в дистрикті «Галичина», де окупаційні власті й місцеві мешканці більше толерували один одному, а й у інших західних регіонах України громадські організації мали ширші можливості для роботи в масах, ніж, скажімо, в РКУ чи губернаторствах «Трансністрія» і «Буковина».

У дистрикті «Галичина» інтереси української спільноти краю репрезентував Український центральний комітет на чолі з В. Кубійовичем. Під егідою та за фінансово-матеріальної підтримки УЦК функціонувала система освіти, соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення (інвалідів, дітей-сиріт, вдів, біженців та ін.) і радянських військовополонених, місцевого селянства, на яке ліг важкий тягар сільськогосподарського контингенту й податків, зв'язки з українськими оstarбайтерами. УЦК став промоутером формування дивізії військ СС «Галичина», вбачаючи у ній зародок майбутньої української армії.

Мешканці краю виявила високий рівень національної свідомості й соціальної солідарності, масово долучаючись до збіркових акцій, кошти яких формували бюджет УЦК, а речі – йшли на добродійні цілі.

У багатьох регіонах окупованої України активно діяли інші громадські інституції – Товариство Українського Червоного Хреста, «Жіноча служба Україні», «Просвіта», допомогіві комітети. Як правило, основним вектором їх роботи була соціальна опіка над жертвами війни, підтримка людей, які втратили засоби до існування, культурно-освітні заходи.

Менш помітними були громадські ініціативи в цьому руслі у зоні військової адміністрації та на територіях, якими управляла румунська влада. У всіх зонах окупації функціонувала періодична преса. Для цієї ділянки суспільного життя, як і для культурно-освітньої сфери, особливого значення набувала мовна політика нацистів. Німецькі власті сповідували принцип використання поряд з німецькою української чи російської мови в діловодстві, навчанні та пресових органах, що контролювалися ними, залежно від того, яка з них була більш поширена в тому чи іншому регіоні. У румунській зоні окупації у мовній сфері здійснювалась політика румунізації.

4. Конфесійна карта України і до війни мала регіональний характер. У центральних, південних та східних областях найбільший вплив мала Православна церква, що підпорядковувалась Московській патріархії. На Правобережжі поряд з Православною сильні позиції мала Римо-Католицька церква (особливо в місцях компактного проживання поляків). У Східній Галичині й на Закарпатті домінува-

⁴⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3206, оп. 1, спр. 83, арк. 9, 10; Спр. 76, арк. 1.

ла Греко-Католицька, а на Буковині – Православна церква. У західних областях набули поширення протестантські деномінації.

Успадкувавши це розмаїття релігійних інституцій, німецька адміністрація керувалась у своїй політиці кількома принципами: по-перше, нацисти всіляко перешкоджали формуванню єдиної Української Православної церкви, яка могла б об'єднати всі єпархії і приходи України і стати потенційно небезпечною для безроздільного німецького панування; по-друге, Берлін засадничо відкидав будь-які домагання релігійних об'єднань, що мали політичний підтекст, а в разі порушення цієї умови відразу вдавався до жорстких санкцій. Коли зверхники Української православної автокефальної церкви (вони підпорядковувались Варшавській митрополії на чолі з її адміністратором архієпископом Полікарпом (Сікорським) та Автономної православної церкви, що перебувала в юрисдикції Московської патріархії (її очолив архієпископ Олексій Громадський) спробували об'єднатись в одну ієрархію, німецькі власті дезавуювали угоду від 4 жовтня 1942 р. й заборонили єпархіальним архієреями залишати межі своїх канонічних «володінь». Берлін прагнув нав'язати православної ієрархії України зверхника, який перебував у столиці III Райху, – Серафима (Ляде), однак з цього задуму нічого не вийшло.

Румунські окупанти зайняли значно жорсткішу позицію у релігійній сфері. Патріарх надіслав до Одеси т.зв. «Румунську православну місію», до якої входили румунські священики. На неї покладалась уніфікація конфесійного життя і румунізація місцевого православ'я. Румуни заборонили на підконтрольних територіях діяльність УАПЦ й АПЦ, протестантських об'єднань і всіляко переслідували будь-які «стилізми» – національні форми віросповідання, що мали вікові традиції. Замість української та церковнослов'янської в Богослужбовій практиці нав'язувалась румунська мова.

Якщо в дистрикті «Галичина» Греко-Католицька церква стала одним з чинників, що забезпечував консолідацію та виживання українців (священики очолювали 32 делегатури УЦК), порятунком євреїв, підтримку національної ідентичності, то в румунській зоні окупації релігійні інституції стали інструментом асиміляційної політики займанців.

5. Свої регіональні особливості мав такий іманентний прояв війни як колаборація. Абсолютно безпідставними й позбавленими документального підтвердження є інсинуації на кшталт тих, які приписують схильність мешканців окремих регіонів України до співпраці з окупантами. Архівні джерела, спогади очевидців переконливо свідчать, що цей феномен має універсальний характер в залежності від умов існування: чим вони складніші, тим більше людей ідуть на співпрацю з ворогом. Такою є об'єктивна тенденція, що ілюструє стратегію виживання під окупантами. Опоненти наводять кілька фактів: по-перше, населення західної України вітало німців, а також підтримало створення дивізії СС «Галичи-

на», що воювала на боці агресорів, Контраргументами слугують дані (з фотоматеріалами включно), що незаперечно вказують на типовість ситуації з зустріччю «визволителів». Більше того, якраз в Наддніпрянській Україні багато представників старшого покоління пам'ятали «чемних» німців та австріяків 1918 року і сподівалися на їх гуманне ставлення до місцевого населення.

«Робота на окупанта» та співжиття з ними стали викликом, в якому грань між безвихіддю та свідомим служінням ворогу на шкоду власному народу й Батьківщині позначали кримінально-політичні нормативно-правові акти радянської Феміди. Матеріали слідчих справ переконують у тому, що «зрада Батьківщині» інкримінувалася громадянам з різних куточків України, без огляду на їхню національність, віросповідання, професію, культурно-освітній рівень.

Що стосується воєнної колаборації, то й вона мала повсюдний і масовий характер. Стати до лав дивізії СС «Галичина» зголосилося 80 тис. добровольців з Галичини». 18 тис. були визнані придатними служити, але після відбору тільки близько 16 тис. чол. були відправлені на вишкіл. Надалі гітлерівці примусово мобілізували місцевих жителів для поповнення дивізії та інших формувань.

У розвідувальному донесенні № 32/67 оперативної групи НКВС на адресу М. Хрущова 1 вересня 1942 р. повідомлялося про формування німцями добровольчих збройних підрозділів на території Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Сталінської, Харківської областей. У Сумах до колаборантських формувань одноразово вступили 2500 осіб, Білопільлі – 1500, у районі Сталіно – 2000. У Харкові квартирувало 600 колишніх поліцаїв, які відбували військовий вишкіл. За повідомленнями з Маріуполя, близько 150 тис. (!) мешканців цього регіону виявили бажання «воювати проти більшовиків»⁴⁷.

Водночас неможливо заперечувати свідомої співпраці певної частини українського суспільства з окупантами з політичних мотивів. Сподіваючись на підтримку Берліном ідеї відродження Української держави українські самостійницькі сили прагнули творити місцеві органи влади, міліцію з тим, щоб засвідчити свою готовність до державницького будівництва. Коли ж нацисти показали справжнє ставлення до «українського питання», ОУН (Бандери) пішла в підпілля, а значна частка свідомих громадян – у пасивний і активний спротив окупантам.

Служба в органах місцевого управління використовувалась як націоналістичним, так і комуністичним підпіллям з власною метою.

Для українців західних регіонів вплив у таких адміністративних структурах став одним з засобів протидії польському підпіллю, що принципово відстоювало ідею повернення цих земель у лоно Польської держави.

6. Суспільно-політичні й географічні умови визначили регіональну специфіку радянського руху Опору.

Методи першої радянізації Західної України сформували такий морально-психологічний фон, що не давав шансів розраховувати на широку соціальну базу для комуністичного підпільного і партизанського руху. Та й стрімке просування ворога на схід унеможливило вирішення комплексу організаційних і кадрових питань. Але й у інших областях республіки бракувало належної уваги до організації антинацистського руху Опору. Поспіх в облаштуванні баз та підборі кадрів, нелояльність частини місцевих мешканців спричинила масові провали радянських підпільників. Упродовж 1941–1942 рр. німецькі та румунські спецслужби зуміли виявити і знешкодити більшість підпільних груп у Києві, Миколаєві, Одесі, Сталіно, Запоріжжі, Феодосії, Сімферополі та багатьох районних центрах. При цьому до літа та 1942 р. загинуло майже 30 тис. членів підпілля⁴⁸.

Недієздатними виявилася більшість партизанських формувань. Уявлення керівництва СРСР про можливість розгортання «всенародної боротьби у ворожому тилу» виявилось безпідставними не лише з огляду на суто матеріальні й організаційні труднощі, а й через відсутність об'єктивних умов. Як показала практика, партійні органи не володіли кадрами, здатними налагодити цю роботу, внаслідок відсутності досвіду і спеціальних знань. Тому на початковому етапі боєздатними виявилися ті загони, в яких значну частину становили оточенці – фахові військові. Ще й у 1942 р. у лавах «народних месників» воювало до 60%, а у 1943 р. – 40 % колишніх військовослужбовців⁴⁹.

Ще більшою помилкою стало прагнення формувати партизанські підрозділи у степових районах Центру, Сходу й Півдня України. Навіть окремі рейди у ці регіони були пов'язані зі смертельним ризиком та майже нульовою ефективністю. Трагічно закінчився рейд партизанської групи М. Карнаухова, що пододала відстань від берегів Волги до Красного Лиману (Сталінська обл.) і була знищена німецькими карателями у грудні 1942 р. У лютому 1943 р. у рейд по Сумщині, Харківщині й Кіровоградщині за наказом УШПР вирушило з'єднання М. Наумова. Не одержавши допомоги з центру, партизани були витіснені на Одещину, де зазнали значних втрат⁵⁰.

Але і в лісових масивах партизани не завжди могли почуватися господарями. У Західній Україні домінували українські самостійницькі формування та польське національне підпілля. Рейд з'єднання С. Ковпака в Карпати продемонстрував складність військово-політичної ситуації у краї й супроводжувався великими втратами. Місцеве населення не бажало підтримувати радянських партизанів не стільки з політичних міркувань, скільки через острах перед неминучими репресіями окупантів.

⁴⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 116, арк. 26 7, 29–32.

⁴⁸ Чайковський А.С. Невідома війна. – К., 1994. – С. 18–20.

⁴⁹ ЦДАГО України. – Ф. 166, оп. 3, спр. 128, арк. 41–47.

⁵⁰ Головка М.Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. – К., 2004. – С. 399–400.

7. Український самостійницький рух також поширювався з західних регіонів на Схід та Південь України. Похідні групи ОУН(Б) та ОУН(М) формували в різних районах місцеві органи врядування й збройні підрозділи. Хоча вони й не мали тут такої підтримки, яку у Галичині, на Волині чи на Буковині, та все ж не залишилися без соціальної бази. Ідеї національної державності співзвучні тим, хто поділяв цінності демократії і права націй на самовизначення, був учасником чи співчував визвольним змаганням доби Української революції 1917–1921 рр. Ці категорії населення Правобережжя, Слобожанщини, Півдня й Донбасу підтримували зусилля українських націоналістів, хоча більшість місцевого населення індиферентно ставилася до проблем національного відображення. У регіонах, де проживало багато росіян, євреїв, представників інших етнічних груп, радикальні ідеї українських націоналістів у поєднанні з антиоунівськими акціями радянської пропаганди 30-х років давали ефект несприйняття і відторгнення.

На Волині та в інших анклавх спільного за мешкання українців та поляків радикального налаштована частина командування УПА і керівництва ОУН(Б) пішли на загострення конфлікту з польським підпіллям, обоюсторонніми жертвами якого стало цивільне українське й польське населення.

Після вигнання гітлерівців Західна Україна стала ареною запеклого протистояння самостійницьких сил і радянської влади. Однак неспівмірність потенціалі в двох учасників боротьби визначила її кінцевий результат.

Таким чином, аналіз подій Другої світової війни в руслі історичної регіоналістики створює підґрунтя для асоціацій та порівнянь, застосування креативних компаративістських методик, що в кінцевому підсумку дає стереоскопічну картину минулого у всьому розмаїтті її проявів, а також вихід на повноважні й аргументовані теоретичні положення й узагальнення.